

เรื่องเล่ากับหลักฐาน¹

เรื่องเล่ากับหลักฐานลายลักษณ์ ประหนึ่งว่าเป็นคนละเรื่อง อยู่คนละโลก แต่แท้จริงเป็นแบบนั้นหรือ หลักฐานที่มักถูกมองในรูปลายลักษณ์ก็รวบรวมเขียนจากเรื่องเล่า² ทั้งตำนานพงศาวดาร บันทึกความทรงจำ ฯลฯ ก็ล้วนมาจากความทรงจำ ไม่นับว่าลายลักษณ์พวกนี้ก็ถูกลือเขียนด้วยความคิด ความเชื่อ โลกทัศน์ ชีวิตทัศน์บางอย่างเช่นกัน และนักเรียนประวัติศาสตร์ก็มักจะให้ความสำคัญกับหลักฐานจำพวกนี้

นอกจากนี้ พวกหลักฐานลายลักษณ์จำนวนมาก เช่น ตำนาน ก็ไม่ได้บอกเพียงข้อเท็จจริง บางเรื่องในตำนานก็ไม่อาจนับเวลาได้ เช่น ตำนานเมืองของล้านนา ที่กำหนดเวลาไม่ได้ แม้แต่การเขียนก็ย้อนไปในเวลาสองไข แต่ก็ไม่สำคัญ เพราะเราจัดวางเรื่องเหล่านั้นในฐานะประวัติศาสตร์ของวิธีคิด³

อีกทั้งในสังคมไทย หลักฐานลายลักษณ์อักษรส่วนใหญ่ มักเขียนโดยชนชั้นปกครอง เรื่องคนเล็กคนน้อยสามัญชนคนธรรมดา ไม่ได้ถูกกล่าวถึงมากนัก ไม่ได้กลายเป็นองค์ประธานของการศึกษาประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ของเราจึงวนเวียนวายแต่เรื่องของชนชั้นปกครอง นั่นก็เป็นข้อจำกัดของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยด้วยเช่นกัน ภายใต้สังคมที่จำกัดด้วยหลักฐานตัวเขียน กับกักขังความทรงจำด้วยตัวเขียน ก็ออกจะประหลาด ๆ อยู่โดยนัย

ขณะที่เรื่องเล่ามักจะมีข้อจำกัดในแง่ความต่อเนื่อง ความไม่คงเส้นคงวา ย้อนเวลาได้ไม่นาน ไม่มีมิติเวลา และบริบท มักถูกมองว่าไม่มีความน่าเชื่อถือ ปะปนด้วยอคติ/ความคิดของผู้เล่า ทำให้เรื่องเล่าไม่ค่อยสำคัญมากนักในแวดวงประวัติศาสตร์⁴

อาจกล่าวได้ว่า เรื่องเล่ามักไม่มีตำแหน่งแห่งที่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยมากนัก (แต่สำหรับนักเรียนมานุษยวิทยา เรื่องเล่าเป็นเหมือนอาหารหลักในการศึกษา) ซึ่งแน่นอนละส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่เราแยกประวัติศาสตร์กับความทรงจำออกจากกัน (แต่บางทีก็ปน ๆ กัน แต่สองเรื่องนี้ก็เกี่ยวกันยาวเป็นอีกเรื่อง) ทำให้เรื่องเล่าในฐานะความทรงจำของคนหลุด

¹ ผู้เขียนเขียนเพื่อเป็นบทแนะนำรายวิชา 834213 การวิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ (Historical Criticism) วิชาในระดับปริญญาตรี ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรัตนนคร

² อ. Katherine Bowie ก็ได้พูดในงานสัมมนาของคณะสังคมศาสตร์

<https://www.facebook.com/socialscinu/videos/1268260300596916> เข้าถึงวันที่ 1 พฤษภาคม 2567

³ อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2527. "ตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในล้านนาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21," ใน *พัฒนาการชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา*. กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์ และอานันท์ กาญจนพันธุ์. 2543. *ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิธีคิด: รวบรวมบทความทางประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2523. *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพงศาวดารอยุธยา*. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

และนิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัฒนียะ. 2525. *หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.

ลอยไป เพราะเรื่องเล่าไม่ได้ต้องการบอก "ข้อเท็จจริง" ทางประวัติศาสตร์เท่านั้น เรื่องเล่ามีหน้าที่อื่น ๆ ด้วย⁵

เรื่องเล่าที่ "ถูกเล่า" สะท้อนโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ของกลุ่ม/คนเล่าด้วย เขาไม่ได้แค่บอกว่า "ความจริง จริง ๆ คืออะไร" เรื่องเล่าจำนวนมากต้องการจัดวางตัวตนของเรา/เขากับเงื่อนไขอื่น ๆ ร้อยพันที่ไม่ถูกจดจำจากหลักฐานลายลักษณ์

เรื่องเล่าจำนวนมากมีฐานะจัดวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนในที่หนึ่ง ๆ เช่น เรื่องเล่าเรื่อง "เจ๊ก/ศาลเจ้าเจ๊ก" ของคนยวนสี่คว่ำ เพื่อปลดเปลื้องสถานะเศรษฐกิจที่ต่ำกว่า และถูกเอารัดเอาเปรียบจากเจ๊ก เจ๊กในเรื่องเล่านี้จึงมีสถานะ "ตัวร้าย" ในความทรงจำของยวน หรือแม้แต่เรื่องเล่าต่อพระมหากษัตริย์ในประวัติศาสตร์ไทย ก็มีหลายแง่มุม ซึ่งต่างถูกบันทึกจากความทรงจำของคนหลาย ๆ กลุ่ม⁶ เรื่องเล่าจึงอยู่ในฐานะการเมืองของความทรงจำด้วย⁷

ท้ายที่สุด เรื่องเล่า หลักฐานลายลักษณ์ ความทรงจำ และประวัติศาสตร์ ไม่ได้แยกขาด หลุดลอยจากกันเสียทีเดียว แต่มีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง ต่างส่องสะท้อนซึ่งกันและกัน อยู่ที่ที่เราจะวางความสัมพันธ์ไว้ตรงไหน อะไรคือ "ความจริง" ที่เราทำซึ่งต้องเถียงกันอีกว่าอะไรคือ ความจริง

ในขณะเดียวกัน ถ้าประวัติศาสตร์หมายถึงเพียงข้อมูลที่มักเอ่ยอ้างกันอย่างพร่ำเพ้อ เพียงเพราะข้อมูลบอกอดีตได้หรือสะท้อนความจริงได้ หรือเป็น "...สิ่งที่เกิดขึ้นจริง ๆ ในอดีต" ("It wants to show only what really happen" รังเก Leopold von Ranke 1795-1886) ถ้ามันเป็นเช่นนั้นเราก็ไม่ต้องมี "นักเรียนประวัติศาสตร์" เพราะข้อมูลมันบอกตัวเองได้อยู่แล้ว หรือที่ Carr (1961) กล่าวว่า *"ประวัติศาสตร์เป็นบทสนทนาอันไม่สิ้นสุดระหว่างอดีตกับปัจจุบัน"* ("*...a continuous process of interaction between the present and the past.*")⁸ ถ้ายึดมันเพียงเท่านั้นเราคงไม่มีนักคิดอย่าง R. G. Collingwood, E. H. Carr, Karl Marx, Michel Foucault ฯลฯ และความคิดแบบ Postmodernism ที่ตั้งคำถามสร้างอดีต และถอดรื้อเรื่องต่าง ๆ อย่างทรงพลัง

แต่กระนั้น ประวัติศาสตร์มันจึงไม่ใช่แค่เรื่องข้อมูล แต่เป็น "วิธีคิด" ในการสืบสาวอดีต ด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งเป็นทั้งเครื่องมือแห่งการ "กักขัง" "ปลดปล่อย" "กักขัง" การถกเถียงทางประวัติศาสตร์/สังคมจะจริงหรือเท็จเป็นอีกเรื่องหนึ่ง โดยตัวของประวัติศาสตร์เองก็ไม่ใช่ว่า

⁵ ดู, Clifford, James. and George E. Marcus, (edited). 1986. *Writing culture: the poetics and politics of ethnography*. Berkeley : University of California Press.

⁶ อางงานของ ธงชัย วินิจจะกุล. 2562. *ออกนอกขนบประวัติศาสตร์ไทย : ว่าด้วยประวัติศาสตร์นอกขนบและวิธีวิทยาทางเลือก*. นนทบุรี : ฟาเดียวกัน.

⁷ ชัยพงษ์ สำเนียง. 2566. "ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างผ่านเรื่องเล่าของคนยวนพลัดถิ่น". *วารสารมานุษยวิทยา* 6: 1 (มกราคม - มิถุนายน): 65-104.

⁸ ดู, Carr, E. H. 1961. *What Is History?*. London: University of Cambridge & Penguin Books.

"ข้อเท็จจริง" ทั้งหมดแต่ประการใด แต่ฉาบด้วยอคติ ความเชื่อ โลกทัศน์ ชีวทัศน์ของคนเขียนมากมายในการเล่าเรื่องอดีต⁹

การถกเถียงทั้งเรื่องพระแก้วมรกต พระสยามเทวาธิราช ฝาบาตร ฯลฯ จึงมีความหมายที่จะขยายพาดานความรู้ และอีกแง่ก็เป็นการทำลายมายาภาพของประวัติศาสตร์ที่เราเชื่อว่า "จริง ๆ" ส่วนหนึ่งทำหน้าที่กักขังเราในโลกปัจจุบัน ที่สำคัญ นักวิชาชีพทั้งหลายก็อย่าหลงว่าจะชี้ "ความจริง" เป็นประกาศประกาศ "อดีต" แท้จริงเรากำลังก่อร่างสร้างอดีตจากหลักฐานเรื่องเล่า และข้อมูลที่เรา มี ซึ่งก็อาจเปลี่ยนแปลงได้เมื่อมีหลักฐานและข้อมูลใหม่ ๆ มาโต้แย้งหรือแม้แต่มุมมองใหม่ ๆ ในการมองเรื่องนั้น ๆ

ผู้เขียน

ชัยพงษ์ สำเนียง

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

เอกสารอ้างอิง

- ชัยพงษ์ สำเนียง. 2566. "ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างผ่านเรื่องเล่าของคนยวนพลัดถิ่น". *วารสารมานุษยวิทยา* 6: 1 (มกราคม – มิถุนายน): 65-104.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2523. *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพงศาวดารอยุธยา*. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัทธมยะ. 2525. *หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.
- ธงชัย วินิจจะกุล. 2562. *ออกนอกขนบประวัติศาสตร์ไทย : ว่าด้วยประวัติศาสตร์นอกขนบและวิธีวิทยาทางเลือก*. นนทบุรี : ฟ้ายเดียวกัน.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2527. "ตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในล้านนาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21," ใน *พัฒนาการชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา*. กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2543. *ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิธีคิด : รวมบทความทางประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- Clifford, James. and George E. Marcus, (edited). 1986. *Writing culture: the poetics and politics of ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Carr, E. H. 1961. *What Is History?*. London: University of Cambridge & Penguin Book
- Rabinow, Paul. 2007. **Reflections on fieldwork in Morocco**. Berkeley: University of California Press.

⁹ เรื่องเดียวกัน